

Dünya şöhrətli informatika alimi

Bu gün Azərbaycan milli elminə çoxsaylı töhfələr vermiş müasirimiz – görkəmli akademik Telman Əliyevin növbəti yubileyinin fərəhini yaşayırıq. Düz 90 il əvvəl – 1935-ci il mayın 2-də Goranboy rayonunda sadə, zəhmətkeş bir ailədə doğulan Telman Abbas oğlu Əliyev həyatda bütün qazandıqlarına özünün çalışqanlığı, əzmkarlığı sayəsində nail olub.

O, M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Sənaye İnstitutunu bitirib. 1966-cı ildə “Hesablama texnikası” ixtisası üzrə fəlsəfə doktoru, 1977-ci ildə “Texniki kibernetika və İnformasiya nəzəriyyəsi” ixtisası üzrə elmlər doktoru elmi dərəcələrini, 1985-ci ildə professor elmi adını alıb. 1983-cü ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, 2001-ci ildə həqiqi üzvü seçilib.

Alim əmək fəaliyyətinə Hesablama Mərkəzində (hazırda İdarəetmə Sistemləri İnstitutu) başlayıb və texnik, mühəndis, baş mühəndis vəzifələrində çalışıb. Sonra Kibernetika İnstitutunda kiçik elmi işçi, böyük elmi işçi, laboratoriya rəhbəri, elmi işlər üzrə direktor müavini və direktor vəzifələrində işləyib. 1984-cü ildən bu günə kimi isə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Mühəndisləri Universitetində dərs deyib, hazırda kafedra müdürüdür.

1993–1998-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının ekspert şurasının sədri olmuş Telman Əliyev 1994-cü ildən UNESCO-nun informatika üzrə ekspertləri sırasına daxil edilmişdir. 1997–2001-ci illərdə AMEA-nın Fizika-Riyaziyyat və Texnika Elmləri Bölməsinin akademik katibi, 2008–2015-ci illərdə Ali Attestasiya Komissiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü olub.

O, 1958–1960-cı illərdə keçmiş SSRİ-nin başqa respublikalarından xeyli əvvəl “Elektron hesablama maşınları” laboratoriyasının yaranmasının əsas təşkilatçısı və 1976-cı ilədək rəhbəri kimi Azərbaycanda informatikanın sürətlə inkişafına həlledici təsir göstərüb. 2013-cü ildən Rusiya Federasiyasında dərc olunan “Mexatronika, avtomatlaşdırma, idarəetmə” və 2018-ci ildən Ukraynada işıq üzü görən “İdarəetmənin və informatikanın

problemləri” elmi jurnallarının redaksiya heyətinin üzvüdür.

Alim neftçixarma obyektləri üçün “yeni nəsil intellektual “robust noise” monitoring, nəzarət və diaqnostika sistemlərinin” yaradılmasının nəzəri əsasını təklif edib. Yaradılmış sistem H.Əliyev adına Neftayırma zavodunun kompressor stansiyasında, “Şirvan OİL” şirkətinin 190 quyusunda, Qarasu əməliyyat şirkətinin 10 quyusunda, “Bibiheybətneft”in 25 quyusunda və Balaxanı neft-qazçıxarma idarəsinin 2 quyusunda tətbiq olunmuşdur. Hər bir quyuda 50 faizə qədər elektrik enerjisinə qənaət və təmirlərarası vaxtın xeyli artması hesabına rentabellik 2 dəfəyə qədər yaxşılaşmışdır.

Akademik T.Əliyev tərəfindən qaz kompressor stansiyalarında qəzaların gizli dövrünü aşkar etməyə imkan verən robust noise monitoring və nəzarət sistemi təklif edilmişdir. O, neftçixarmada, energetikada, tikintidə, seysmikada, aviasiyada və s. sahələrdə qəzalara səbəb ola biləcək qüsurların noise monitoring texnologiyaları vermiş, bunların əsasında noise monitoring, nəzarət, diaqnostika, identifikasiya sistemlərinin işləmə prinsiplərinin nəzəri əsaslarını təklif etmişdir. Çeşidli sahələrdə qəzaların gizli dövrünün başlanması, onun inkişaf dinamikasına nəzarət və proqnozlaşdırılmasını təmin edən hibrid texnologiyaların və “İntellektual hibrid noise nəzarət” sistemlərinin yaradılması prinsipləri işlənilmişdir.

Telman Əliyevin bir çoxu WoS (akademik materialların referativ bazalarını birləşdirən iri axtarış platforması) indeksli jurnallarda olmaqla, 600 yaxın elmi əsəri, həmçinin, dünyanın nüfuzlu elmi nəşriyyatlarından olan Springerdə 3 monoqrafiyası çap edilmişdir. Nyu Yorkda və Londonda çıxan monoqrafiyaları dünya elm

ictimaiyyətinin diqqətini cəlb edib. Ümumiyyətlə isə akademik 35 monoqrafiyanın və 132 patentin müəllifidir, bunlardan 30-u Avrasiya patentidir. Onun rəhbərliyi ilə 12 elmlər və 37 fəlsəfə doktoru hazırlanıb.

“Ən çox oxunan məqalə” nominasiyası üzrə sertifikat da Telman Əliyevin mükafatları kolleksiyasını bəzəyir: 4 iyul 2023-cü il tarixində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müşaviri akademik Telman Əliyevin beynəlxalq səviyyəli “Mechanical Systems and Signal Processing” jurnalında çap edilmiş məqaləsi “Tədqiqatlar sahəsində beynəlxalq nailiyyətlər və ən yaxşı məqalə” kateqoriyasında həmin nominasiyada fərqləndirilib.

O, elmi və elmi-təşkilatı fəaliyyət sahəsində xidmətlərinə görə 1991-ci ildə M.V.Keldiş adına qızıl medala, 2004-cü ildə “Şöhrət” ordeninə, 2009-cu ildə “Əməkdar elm xadimi” adına, 2015-ci ildə Nəsrəddin Tusi adına mükafata layiq görüldü. 2018-ci ildə akademik Azad Mirzəcanzadə adına gümüş medalla təltif olunub. “Heydər Əliyevin 100 illiyi (1923–2023)” yubiley medalı, Azərbaycan Respublikası Ağsaqqallar Şurasının döş nişanı da bu sıradadır. Bu ilin aprel ayında isə Elm Günü münasibətilə AMEA-nın prezidenti akademik İsa Həbibbəyli T.Əliyevə əldə etdiyi elmi nailiyyətlərə və elmin populyarlaşdırılmasına verdiyi töhfələrə görə qurumun fəxri fərmanını təqdim edib.

Biz də fəxr edirik ki, həyat yollarında akademik Telman Əliyevlə rastlaşmışıq, görkəmli alimdən həm elmi, həm də həyatı biliklər almışıq. Onu 90 illik yubileyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirik, möhkəm can sağlığı, yeni elmi nailiyyətlər arzulayırıq.

Eldar ŞAHBAZOV,

Elm və Təhsil Nazirliyinin İdarəetmə Sistemləri İnstitutunun laboratoriya müdiri, texnika üzrə elmlər doktoru, professor